

מתוך סדרת הספרים "לב המועדים"

עלו לב המועדים

הלכות והליכות חודש אב ובין הזמנים

"שבת נחמו" "ט"ו באב" "תפילת הדרר"

והטעם בשבע כיון שמספר ההפטרות דפרענותא שלש הכפילו כנגדם שש הפטרות של נחמא, והשביעי שכנסת ישראל מקבל הנחמה (אהבת ציון בינה לעיתים).

ברכת הלכנה במוצאי שבת נחמו
יש שנהגו שלא לברך ברכת הלכנה במוצאי תשעה באב וממתינים למוצאי שבת נחמו (מנהגי מהר"ל, הלכות תשעה באב עמוד רמד),

הטעם: לפי שברכת הלכנה נחשבת כקבלת פני שכינה, ואין מקבלים את השכינה אלא מתוך שמחה, ובמוצאי תשעה באב עדיין אסורים בשמחה (מנהגי מהר"ל שם).

שבת נחמו שאינה סמוכה לת"ב ונראה דווקא אם שבת נחמו סמוך לת"ב כגון שחל תעשה באב ביום ה' אבל אם חל ביום ג' וא"כ יוצא ששבת נחמו ב"ג מקדשים בחול אחר תשעה באב, והטעם: משום שיש לחוש ליום המעונן (דרכי משה תכו).
תשעה באב נדחה: נראה דדברי המהרי"ל להמתין עד מוצ"ש נחמו דוקא בתשעה באב בזמנו שנמשך האבלות עד למחרת, אולם בתשעה באב נדחה שכבר פסק האבלות שרי (ספר החיים ב).

ט"ו באב

א"ר שמעון ב"ג לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיוה"כ שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו (תענית ל, ב, ב"ב קכא, א).

טעם אחר: אמר רב יהודה אמר שמואל יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה (תענית שם). ביאור: יום שהותרו השבטים להתחתן זה בזה והותר שבט בנימין לבא בקהל שמימות משה רבנו ע"ה בת היורשת נחלה משבט אביה לא יכלה להינשא אלא לבן שבט בלבד כדי שלא תעבור נחלה ממטה למטה ובט"ו באב הותרו.

טעם אחר: אמר רב יוסף אמר רב נחמן יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל (תענית שם).

"כל הצומות האלו עתידין ליבטל לימות המשיח, ולא עוד אלא שהם עתידים להיות ימים טובים וימי ששון ושמחה שנאמר (זכריה ח-ט) "כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו" (רמב"ם תענית פרק ה הלכה ט).

"שבת נחמו"

השבת שלאחר תשעה באב נקראת "שבת נחמו". הטעם בשם זה: על שם ההפטרה שמפטירים בה (ישעיה פרק מ) "נחמו נחמו עמי".

שבע דנחמתא

ביאור – חז"ל תקנו לקרות ב' השבתות שלאחר תשעה באב ז' הפטרות של נחמה שאמר ישעיהו הנביא ואלו הן:
פרשת ואתחנן "נחמו נחמו עמי" (ישעיה מ, ב). פרשת עקב "ותאמר ציון עזבני ה'" (שם מט יד). פרשת ראה "עניה סערה לא נוחמה" (שם נד יא). פרשת שופטים "אנכי אנכי הוא מנחמכם" (שם נא יב). פרשת כי תבוא "רני עקרה לא ילדה" (שם נד א). פרשת כי תבוא "קומי אורי כי בא אורך" (שם ס א). פרשת נצבים וילך "שוש איש" (סא י).

הטעם בסדר הזה

לפי שבתחילה אמר הקב"ה לנביאים "נחמו נחמו עמי", ועל זה משיבה כנסת ישראל ואומרת "ותאמר ציון עזבני ה'" כלומר איני מתפייסת מנחמת הנביאים, והנביאים חזרו ואמרו להקב"ה "עניה סערה לא נוחמה" כלומר שכנסת ישראל לא נתפייסה.

ועל זה חזר הקב"ה ואמר "אנכי אנכי הוא מנחמכם" ואומר עוד "רני עקרה לא ילדה" ואומר "קומי אורי" ועל זה משיבה כנסת ישראל "שוש איש בה" כלומר עתה יש לי לשוב ולשמוח "כי תגל נפשי באלהיך" (פסיקתא הובא באבודרהם).

ביאור: בימי פלגש בגבעה (שופטים יט כא) נשבעו ישראל במצפה לאמר (שם כא א) "איש ממנו לא יתן בתו לבנימין לאשה" עקב הגנאי שעשה בנימיני בפלגש בגבעה שני איסורים אלה אף שנעשו כתורה וכמצוה היו קשים על ישראל לכן היתה להם שמחה גדולה ביום שהותרו.

טעם אחר: אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן יום שכלו בו מתי מדבר (תענית שם). ביאור: ששים רבוא מישראל שעליהם נגזרה גזרת "במדבר הזה יתמו ושם ימותו" (במדבר יד לה), ומתו מהם מ"ו אלף בכל תשעה באב, מ"ו אלף האחרונים אף הם חפרו קבריהם ונכנסו בהם בליל תשעה באב והקב"ה ויתר להם מפני שאחרונים היו ונבדלו לחיים ואולם בתשעה באב שחרית כשקמו על רגליהם עדיין לא ידעו שנבדלו לחיים וחשבו שמא טעו בחשבון והיו חוזרים ונכנסים לקבריהם עוד חמישה לילות כיוון שהגיע מ"ו באב וראו את הירח במלואו הבינו כי במלה הגזירה מעליהם ועשאוהו ליום מ"ו באב יום טוב (מדרש איכה ו"ב קכא, ב).

טעם אחר: עולא אמר יום שביטל הושע בן אלה הפרסדיאות [מחסומי דרכים] שהושיב ירבעם בן נבט.

ביאור: כשקרע ירבעם בן נבט מלכות ישראל מירושלים התפלג העם ושררה איבה בין ממלכת אפרים לממלכת יהודה ביקש ירבעם בן נבט למנוע מבני ישראל מלעלות לירושלים ולכן הושיב פרסדיאות [משמרות] בכל הדרכים המובילות לירושלימה כדי שלא יעלו ישראל לרגל ולא יביאו ביכוריהם לבית המקדש (תענית לא, א).

טעם אחר: רב מתנה אמר יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה (שם). ביאור: הם ההרוגים שהרגם אדריינוס שגזר שלא לקבור אותם, ולאחר שבע שנים מלך מלך אחר והתיר להביא את ההרוגים לקבורה וזה היה במ"ו באב.

טעם אחר: רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו יום שפסקו מלכרות עצים למערכה (תענית שם).

ביאור: לפי שהיו חוטבים עצים כדי להבעיר את אש המזבח בביהמ"ק והיו עושים זאת במשך כל תקופת הקיץ עד מ"ו באב שממ"ו ואילך תשש כוחה של חמה ואינה מייבשת העצים הכרותים מהר ונכנסים בהם תולעים ונפסלים לגבי המזבח לפיכך אותו היום שהשלימו בו את המצוה עשו אותו יום שמחה וקראוהו יום תבר מגל היינו יום שבירת המגלים הקרדומות.

הטעם שעשוהו יו"ט ביום גמר כריתת העצים: לפי שעתה יכלו להתפתות לעסוק יותר בתורה שלא יהיו מרודים יותר בכריתת העצים (רבנו גרשום מאור הגולה ב"ב קכא, ב ד"ה יום שפסקו).

טעם אחר: לפי שבאותו יום היו משלימין מצוה גדולה כזאת הרי שהשלמה של מצוה שמחין עליה (רשב"ם שם קכא, ב ד"ה ברכת הטוב והמיטיב מניסין).

גדר יו"ט: יו"ט לענין שמחה והודאה ולא כיו"ט שהוא חג ואסור במלכה ומצאנו בדבר הזה יו"ט לענין שמחה והודאה בשבת (ק"ה, ב) אמר אביי תיתי לי דכי הוינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה עבידנא יומא טבא לרבנן, וכן ביומא (פרק משנה ד) "ויום טוב היה עושה לאוהביו בשעה שיא בשלום מן הקודש" ואינו יו"ט של איסור מלאכה אלא משמחה והודאה (מאירי תענית פ"ד משנה ח).

סדר התפילות

תחנון ערב ט"ו באב [י"ד באב] אין אומרים בו תחנון, והטעם: לפי שצריך לעשות זכר ליו"ט להשלימו כליל יו"ט ויומו (סידור יעב"ץ, שו"ע קלא משנ"ב שם ס"ק לב).

ט"ו באב אין אומרים בו תחנון, והטעם: דאיתא בגמרא שהיה יו"ט גדול בזמן המקדש (מנ"א קלא טו, בית ברוך על החיי אדם כלל לב לד).

"יהי רצון" אין אומרים "יהי רצון" שאחר קריאת התורה [כשחל ביום ב' או ה'] (קלא ו).

"אא"א" "ולמנצח" [כשחל ביום ב' או ה'] אומרים אא"א קודם קריאת התורה, וכן אומרים מזמור "למנצח" אחרי אשרי (שו"ע קלא ומשנ"ב שם ס"ק לה, חיי אדם שם), והטעם: לפי שאא"א ולמנצח שווים הם (חיי אדם שם). [ומנהג בני ספרד שאין אומרים למנצח ואא"א כתחנון].

תפילת הדרך (שו"ע ק"ד ז-ז)

"וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא מאי המלך בקונך וצא אמר רבי יעקב אמר רב חסדא ז תפלת הדרך ואמר רבי יעקב... כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך" (ברכות כט, א, ב ל, א).

הטעם שתיקנו לומר תפילת הדרך

לפי שדרך היא מקום סכנה והשטן מקמרג בשעת סכנה לכן יש לבקש מהקב"ה שישמרנו מהסכנה, טעם אחר: על פי דברי חז"ל שהדרך ממעטת את האדם מן הממון ומן השם (ירושלמי ברכות פרק ד הלכה ד) לכן תקנו ברכה שלא יתמעטו אלו הדברים (בראשית רבה פרשה לט).

טעם אחר: תפילת הדרך היא בקשת רשות מהבורא לצאת לדרך, ומנין ידע אם נתנו לו רשות, מבאר הצ"ח על דרך ר' חנינא בן דוסא (ברכות אין עומדין ג, ב) שאמר אם תפילתו שגורה בפיו סימן שהתקבלה תפילתו, ה"נ אם יראה אדם שתפילתו שגורה בפיו יצא ואם לאו אל יצא, והוסיף ונראה שלא כל אדם זוכה למה שזכה ר' חנינא בן דוסא ששיגהו מן השמים תקף אם נתקבלה תפילתו ולשאר האנשים אין שיגרת התפילה ראייה לטובה או להפך (צ"ח ברכות ל, א).

ברכת הדרך או תפילת הדרך

יש אומרים: שברכת הדרך היא בגדר תפילה ולכן אינה פותחת בברוך ורק משום שיש בה אריכות דברים חותמים בה בברוך (שור קי ו בשם פירוש ר"י), ויש אומרים: שהיא ברכה כשאר ברכות (מהר"ם

מרוטנוברג הובא בשו"ע קי שהסמיך אותה לברכה, ראב"ד תשובות ופסקים מד
דהקשה מדוע אין בה הזכרת מלכות).

אמירתו פעם ביום ומתוך סידור

תפילת הדרך נאמרת פעם אחת ביום, אפילו נכנס לעיר באמצע
הנסיעה או שהלך לנחל (שו"ע קי ה) כשעבר יותר משלשים יום
מאז שאמר פעם אחרונה תפילת הדרך, מן הראוי לומר מתוך סידור או
להכין הברכה קודם הנסיעה (עיין שו"ע ק משנ"ב שם לענין תפילת יומ).

אמירה בלשון רבים

"וצריך לאומרה בלשון רבים" (שו"ע קי ז), הטעם שנאמרת בלשון
רבים, כדי לכלול עצמו עם תפילת רבים דמתוך כך תפילתו
נשמעת (לבוש קי ד, משנ"ב שם ס"ק יח),

[ובידעבד אם אמר לשון יחיד יצא ידי חובה (משנ"ב שם), והטעם: לפי
שהסיבה לאומרו בלשון רבים מפני שכולל בו את הציבור עם
תפילתו ותפלתו תהיה יותר מקובלת וסיבה זו אינה מעכבת מלצאת
ידי חובה].

והטעם שאף ההולך יחיד אמר לשון רבים ואינו נראה כדובר שקר
לפי שא"א שלא ילכו בכל העולם בדרכים (מחצית השקל קי י,
האשכול תפילת הדרך).

"ותתנני לחן": אף שתיבה זו ג"כ היא תוך התפילה הנאמרת בלשון
רבים, בכל זאת יש לאומרה בלשון יחיד (מחצית השקל קי י,
משנ"ב שם), והטעם: על פי סוד. ויש אומרים שאף "ובעיני כל רואי" יאמר
בלשון יחיד (חסד לאלפים).

"ותחזירני לשלום"

כשחוזר באותו יום מוסיף "ותחזירני לשלום" (סידור הרב, ספר אתהלך
באמיתך פרק ט אות טו). והטעם: לפי שאין מתפללים תפילת
הדרך אלא פעם ביום ואם לא יתפלל ותחזירני לשלום נמצא שלא
התפלל על הדרך שחוזר בה ממחוז חפצו.

הוספת פסוקים אחר תפילת הדרך: לאחר תפילת הדרך יש שנהגו
לומר פסוקים המועילים לשמירה ומקורו מספר צידה לדרך (רף
ט מאמר א כלל א פרק ב הובא בא"ר קי ד).
וסימנך לו"ה "ליישועתך ה'", "ויהי נועם, יושב בסתר" "ו'ברך ה'
וישמרך" "ה'מלאך הגואל", [ויש שהוסיפו עוד פסוקים].

להוסיף בקשות בתפילת הדרך כגון ותצילני מתאונות דרכים
ומחבלים, יש אומרים: שמותר להוסיף (ראב"ה ברכות סימן פו,
הגרשו"א הליכות שלמה פרק כא תפילת הדרך אות א). ואע"פ שתפילת
הדרך נתקנה רק על ליסמים וחיות רעות ולא מחשש לתאונות מ"מ כיון
שכבר אומר רשאי להוסיף על זה (שם דבר הלכה א).
ויש אומרים: דאין להוסיף כיון שהכל כלול במה שאומרים "וכל מיני
פורעניות" (הגר"ח ק אישי ישראל פרק ג הערה ד).

זמן אמירתו

כשהחזיק בדרך (שו"ע קי ז) דהיינו שלא יאמר שעדין בתוך העיר אלא
מחוצה לה דהיינו משיוצא מהבית האחרון שבערי ועבר מעט
יותר משביעים אמה, ושיערו להזו"א 45 מטר ולגר"ח נאה 35 מטר.
והטעם: לפי שיש חשש שאם יאמר בעיר מאיזה סיבה לא יצא לדרך
ותהיה בירכתו לבטלה (א"ר קי).

חיוב אמירתו

ואין לאומרה אלא א"כ נוסע פרסה (שו"ע קי ז), והטעם: לפי שכך נקרא
שיוצא לדרך שיש בה קצת סכנה (לבוש שם). ופחות מכן יאמר בלא
ברכה (שו"ע קי ז, ובמשנ"ב שם).

ושיערו להזו"א 4700 מטר, ולגר"ח נאה 3850 מטר.

ומנהג בני ספרד שאין לברך עם שם מלכות אלא בנסיעה של 72 דק'
(שו"ת אור לציון פרק ז הלכות תפילה שאלה בז).

צורת אמירת עמידה או ישיבה

לכתחילה יש לעמוד מליילך כשיאמרנה (שו"ע קי ד, א"ר בשם השל"ה),
והטעם: לפי שבמהלך אינו מיושב בדעתו כדי הצורך ונחסר
לו ככוונת הלב כברכת המזון (שו"ע קפג א-יא), טעם אחר: לפי שיש בה
דין תפילה דבעי עמידה (שערי ברכה שער לא בשערי בינה ס"ק א). ואם היה
רכוב אין צריך לירד (שם), והטעם שאין צריך לירד: לפי שירידתו
ועלייתו הוי מירחא (משנ"ב שם ס"ק כג).

לפי זה ה"ה נוסע ברכב לכתחילה יש לעצור הרכב ולומר ואין צריך
לצאת מהרכב ולומר (הגרשו"א הליכות שלמה כא הערה 11), וכשאין
יכול לעצור מפני שמסוכנת העצירה באמצע הדרך או שהעצירה
תטרידו יאמר תוך כדי נסיעה.

נשים בתפילת הדרך

אף נשים חייבות בתפילת הדרך, והטעם:
כעין מה שאמרו בגמ' "נשי לא בעי חי", ומלבד זאת לא מצינו שפטרו
נשים רק במצות שהזמן גרמא, אך תפילת הדרך אין זה מצוה
שהזמן גרמא ופשוט שחייבות (שו"ת לבושי מרדכי תנינא י"ד ס"י לב).

קטנים וקטנות בתפילת הדרך: מחנכים את הקטנים והקטנות לומר
תפילת הדרך מדין חינוך (מנוחת אמת ה הערה ד ואף ללא דין חינוך
יש להם לאומרו כדי שינצלו מכל נזק).

לצאת על ידי אחר

יש אומרים: שאע"פ שברכת הדרך היא בקשת רחמים הנוסעים
בחבורה, יכול אחד מבני החבורה לומר תפילת הדרך בקול
ואחרים יענו אחריו אמן ויוצאים בברכתו (א"א בוטשאטש מהדו"ת סעיף סד).
ויש אומרים: כיון שתפילת הדרך עיקרה בקשת רחמים לכן טוב
שיאמר כל אחד לעצמו או שיאמר ביחד עם האומר בקול (שו"ת קנין
תורה ח"ב ס' קיט שבתפילה כל אחד צריך לבקש רחמים על עצמו).

לפי שכלל זה נאמר דוקא בברכה קבועה אבל ברכה שאין בה קבע [שאינן לאומרה אלא אם הולך פרסה] לא נאמר בה מלכות (ראב"ד תשובות ופסקים סימן מד). טעם אחר: משום שאין לה קבע הקילו בה לענין הזכרת שם מלכות (ראב"ד שם).

טעם אחר: שכל ברכה שהיא בקשת צרכים ואינה נאמרת לשם הודאה לה' אינה צריכה מלכות ולכן תפילת הדרך הנאמרת לשם צרכי אדם אינה צריכה מלכות (ראב"ד הובא בתורת האדם לרמב"ן ענין הודאה).

תפילה הדרך בנסיעה מירושלים לכני ברק
יש אומרים: שאין לומר ברכת הדרך, והטעם: לפי שצריך שיהיה מקום של ב' פרסאות בלא ישוב, ועוד שלאורך הדרך יש רכבים ונחשבים בשירה אחת ונמצא שעדין לא יצאו כל בני השירה את העיר (הגרשז"א הליכות שלמה פרק כא תפילת הדרך ג שו"ת מנחת שלמה תנינא ב ג סימן ס).

ויש אומרים: שיאמר עם ברכה, והטעם: מחשש לתאונות דרכים (חזו"א, מורי ההוראה בקונטרס ובלכתך בדרך).
והטעם שבתוך העיר אין אומרים אף שיש חשש לתאונות כיון שעיקר התקנה היא לברך בדרך (חזו"א אורחות רבינו ח"א אות רח). ושיטת הגרשז"א שתפילת הדרך תיקנו רק מחמת ליסטים וחיות רעות ולא חשש מתאונות (הליכות שלמה פרק כא תפילת הדרך ג).

תפילת הדרך להולך לדבר מצווה
אף שלוחי מצווה צריכים לומר תפילת הדרך אע"פ שכתוב שומר מצווה לא ידע דבר רע (קהלת ח ה) וכן (פסחים ח, ב) שלוחי מצווה אינם ניוזקים, והטעם: משום שתפילת הדרך לא משום סכנה לבד תיקנה ואם נאמר שעיקר התקנה משום סכנה, צריך לומר דסכנת דרכים נחשבת שכיח היזקא שחוששים אף בשלוחי מצווה (פירוש מעשה בצלאל על הרקנטי סימן לה).

הנוסע בשבת מפני הסכנה, או שמלוה חולה שיש בו סכנה, חייב לומר תפילת הדרך, הטעם שחייב אף שאסור שאילת צרכיו בשבת לפי שכל שזמנו קבוע מותר ואם לא עכשיו אימתי מותר בשאילת צרכיו ומהאי טעמא מותר להתפלל על חולה מסוכן בשבת (שו"ת בצל החכמה ה מא).

להערות והארות: לב אלעד 052-7668608
לקבלת העלון במייל: lev17382@gmail.com

ניתן להשיג

הטעם שאינה פותחת בברוך

הטעם שברכת הדרך אינה פותחת בברוך אף שקימ"ל (ברכות מו, א) שכל ברכה החותמת בברוך פותחת בברוך מלבד ברכה הסמוכה לחברתה כיון שחתימת הברכה בתפילת הדרך היא שומע תפילה, וברכת שמע קולנו במקומה דהיינו בשמו"ע היא סמוכה לחברתה ולכן אינה פותחת ברוך גם כשאומר אותה לעצמו (תלמיד רבינו יונה ברכות ב, א ד"ה אלא).

טעם אחר: לסוברים שתפילת הדרך אינה ברכה אלא תפילה, הכלל נאמר רק לגבי ברכה ולא לענין תפילה (פירש ר"י מור רכה).

טעם אחר: דדברי הגמ' (ברכות מו, א) שברכה שאינה סמוכה לחברתה פותחת בברוך הני מילי ברכות קבועות ולפי שתפילת הדרך אין לה קבע שהרי אין צריכים לאומרה בכל הדרכים אלא אם הולך פרסה אינה פותחת בברוך (ראב"ד תשובות ופסקים).

וכעין זה כתב המאירי (בברכות מו, א ד"ה ברכות) שאותם הברכות אינן ברכות קבועות אלא תקנו להרגיל את האדם לשבח את הבורא ולא דקדקו בהם.

טעם אחר: לפי שחכמים לא רצו שיאריך להתפלל במקום סכנה לכן לא תקנו שיפתח בברוך וסגי בחתימה (ראב"ה ברכות סימן פו).

טעם אחר: לפי שתפילת הדרך הוי ברכה קצרה שאינה פותחת בברוך (רשב"א ברכות יא, א כמ, ב).

להסמיך לחברתה

יש להסמיך ברכת הדרך לברכה כדי שתהיה סמוכה לחברתה (משנ"ב קי ס"ק כח) מכיוון שתפילת הדרך אינה פותחת בברוך אע"פ שחותמת ברוך יש שמחמת כן החמירו להסמיך את אמירת תפילת הדרך לברכה אחרת (מהר"ם מרוטנבורג).

להסמיכה לברכה כגון שיאכל או ישתה איזה דבר ויברך ברכה אחרונה או ישעשה צרכיו ויברך אשר יצר ואחר כך יאמר תפילת הדרך. וכשא"א להסמיך ברכה יאמר בלי סמיכה (שו"ע ומשנ"ב קי ט).

יש אומרים: שיכולים לסמכה לברכה שלפני האכילה כגון לברך על סוכרייה (לקט הקמח החדש קי) אך עדיף לסמכה לברכה שלאחריה (הגרשז"א הליכות שלמה פרק כא).

ויש שלא הקפידו לסמוך לחברתה: וכן מובא שהחזו"א ובעל הקה"י זצ"ל היו אומרים תפילת הדרך מבלי להסמיכה לברכה אחרת (אורחות רבינו עמוד סא).

הטעם שאין בה שם מלכות "מלך העולם"

הטעם שבתפילת הדרך לא מוזכר בה שם השם והרי אמרין (ברכות יב, א) שכל ברכה שאין בה שם מלכות אינה ברכה,

"לב המועדים"

"אלול ראש השנה"

בבתי הכנסת ובבית המהבר
רחוב ראב"ד 5 אלעד משפחת לב

052-7668608